

Сүл тавн джилин эргүд селәнә эдл-ахун делгрлтин дигмүдин болн селәнә эдл-ахун эдл-уш гаргългыг цааранднь икдүллгьнә төрмүдин тускар

К П С С - н Ц К - н П л е н у м д ү р Н . С . Х р у щ е в и н к е с н д о к л а д

(Цааранднь. Эклцнь 254-255 номерт).

1957 джилд, 1953 джилинлә дүнцүлхд, колхозмудар болн совхозмудар мах гаргългынь багъренъ: Пермск область — 25 процент, Дагестанск АССР — 23, Костромск область — 18, Хабаровск край — 15, Ярославск область — 12 процент. Эн областсын зарметнь мах гаргългындь эн джилд чигн дала сольвр тарсн уга.

Аш сүүлднь, Арасән Федерацин даки нег баг областсын тускар би келхәр седләв. Цуг зүсн эдл-ахусари мах гаргългы өсклгьнә бөдән процент өгөн бийнь, эн областсн шүүрт йовачрин тоод юнъгад эс келгдждьт болхмө гидж теднә гардацирь алистрждагт боллгта. Тиймсьн бәәхнь лавта үнн. Теднә тоод Псковск, Новосибирск, Пензенск болн нань чигн зарм областсн орджанә. Болсн бийнь, ганцхн эн үзмджәр бидн күцмджины үндлж чадхийвдн? Уга, чадшговдн. Мана орн-нутгт товарн махиг нургълдж гаргългьнә колхозмуд болн совхозмуд болджахнь медлгдт биший. Орн-нутгиг малин шим-шүүсәр тетклгьнә теднә производствин кемджанә йилгьрнә. Тер учрар, цуг зүсн эдл-ахусар мах гаргългына өслт ямаран бөдән болдт болвчн, болв, кемрджән колхозмудар болн совхозмудар тер багъ болхла: область хоцрдж йовна гидж, келх кергтә. Деер заарден областсн мел дигтә тийм төр болджана. Псковск область цуг зүсн эдл-ахусар мах гаргългыг 20 миньгьн тонн өскв, колхозмудар болн совхозмудар—зугл 3,1 миньгьн тонн өскв. Новосибирск областсн мах гаргългына тоогъас колхозмудин болн совхозмудин хувәврт зугл 4-хн миньгьн тонн тусджана. Пензенск областсн цуг зүсн эдл-ахусар мах гаргългына өслт 15 миньгьн тонн болсн болхла, колхозмудар болн совхозмудар—зугл 3,4-хн миньгьн тонн болв.

Малин то, нег үлү үкрмүдин то онц райодар бас ним бәәдлд бәәхиг энүнд сана орулдж келдж болхмн. Зәрм областсәр, нургълдж колхозникудт, көдлмшчирт болн үүлд цергләчирт бәәх мал олдсн учрар үкрмүдин то өсджанә. Тийгә бәәсн бийнь, колхозмудт болн совхозмудт бәәх үкрин то эс гидж нег кемджандән үлдә, эс гидж нам багърджана. Тийгәд, үлгүрнь. Астраханск областсн, колхозмудар болн совхозмудар 1953 джил 37 миньгьн үкр бәәсн болхла, ода 35 миньгьн үкр бәәнә, эс гидж 2 миньгьн толгъа багъ. Эн цагин эргүд колхозникудт, көдлмшчирт болн үүлд цергләчирт бәәх үкрмүдин то болхла 17 миньгьн толгъа өсв. Вологодск областсн колхозникудт, көдлмшчирт болн үүлд цергләчирт бәәх үкрмүдин то 34 миньгьн толгъа өсн болхла, колхозмудар болн совхозмудар—5 миньгьн толгъа багърнә. Костромск областсн, колхозмудар болн совхозмудар үкрмүдин то тавн джил урд бәәснләрн әдл бәәгтә болхла, колхозникудин болн талдан эздүдин үкрмүдин то 21 миньгьн толгъа өсв. Эн областсын гардацир, колхозмудин олдундин эдл-ахуг батлдж, делгрүллгьнә тускар багъ биш үг келцхәсн боллгта, болв эдл-аху алыдаран йовдж йовжин әдн үзджәхш, олдундин производствин оргджүлхин төлә йрцнцгьү ноолда келдәхш.

Энүнәс чинртә ашлвр кех кергтә. Олдундин мал өсклгьнд өггч оньг зарм областсәр келдж болшгогъар самгәадж одсиг эн келсн йовдлмуд герчлдж үзүлджанә. Цуг зүсн эдл-ахусар мах гаргългына болн малин толгъан кемджәг тооцх кергтән йирин ил болджана. Болв, гүртм болн товарн продукц гаргългыг улм түргәр өскхин кергт, тийгсн хөбн, балгьсдин күч-көлсчириг махар болн үсәр тетклгьнд, колхозин олдундин болн совхозин мал өсклгьн негиг йилгьгч чинртә болджана.

Мах гаргългьн Казахск ССР-д дегд багъар өсв. 1953 джилинлә дүнцүлхд, 1957 джил цуг зүсн эдл-ахусар мах гаргългыг зугл 33 миньгьн тонн, эс гидж 10 процент өсв, колхозмудар болн совхозмудар болхла эн эс өсх бәәтхә, хәрнә нам 14,6 процент хасгден бәәнә. Унднь келхд, эн джил Казахстан колхозмудт болн совхозмудт мах гаргългына туск төр ярсиг темдглх кергтә, болсн бийнь, бөдүн бөд малиг болн хөбдиг хәрүлдж таргълулхд, шовудиг өскхд бәәх ик эв-аргъ энүнд ода бийнь сулар олзлгдджана.

Азербайджанск, Грузинск болн Армянск ССР-д мах гаргългыг цуг зүсн эдл-ахусар негч өсн болвчн, колхозмудар болн совхозмудар эн хасгдв. Киргизск ССР-н туст болхла, эн джилмүдин эргүд мах гаргългыг энд нам өсн уга.

Үүрмүд! Центральн Комитетин сентябрьск Пленумин хөбн мал өсклгь делгрүллгьнә туст ик көдлмш келдв. 4-5 джилин эргүд малас авдг эрки чинртә

хот-хол гаргългыг өсклгьәр ик гидг ишкдл келсн лавта. Болв эн зугл эклц. Колхозмудин олдундин болн совхозмудин мал өсклгьг хурдар делгрүллгьнә ул деер, махн, үсн, ноосн болн нань чигн хот-хол орн-нутгт ахр болзт күцц элвджүлхин төлә ода күчлгь кех кергтә.

Тийгхләрн тегәд, цуг олд-әмтнә сә хәәлгьнәс гарчах әмтин эрки, әмтин хооран саагдшго төрнә—орн-нутгин цуг мах кергилгьг хурдар тетклгьн болдж гарчана. Мах гаргългына өслгиг 1965 джилд ядхдан 16 сай тоннд күрглгь тетхәр контролын тоод темдлгддженә. Эн зөвәр чинртә төр, минь одахн парть болн олд-әмтн әмнә газр хагълхин төлә ягъдж ноолснә әдләр, үс гаргългыг икдүлхин аргъ ямаран кевәр зүткдж келснә әдләр, тийм өргмджтәгъяр, тийм гүдкәрмгәр болн шүрүтәгъяр бидн терүг хагълх кергтәвдн.

Ода, мах гаргългынд ним ик чинр өггддәх цагт, мал өсклгь делгрүллгьнд областсын, райодин, колхозмудин, совхозмудин күцтисиг, түрүн болдж, мах гаргългына кемджәгъарнь үнлсн дик болх, малас гард наадк зүсн хот-хоолин зурань чигн бас күцәгдх зөвтән йирин ил болджахгов. Мах гаргългыг өсклгьнә туст иргч джилин бийдн кергтә хуврлт бүрдәлгьн манд эрки—чинртә. Колхоз, совхоз болн район болгън, область болн республик болгън, 1959 джилд мах гаргългыг икәр өскдж, цааранднь уралан йовхд көрнх хурадж авхин төлә эврәнн эв-аргъан оданас авн нәәгьинь олдж чиньүрддж халәх зөвтә.

Мах гаргългыг өсклгьнә зарм көрнхсиг тускар келхиг зөвшәртин.

Мах гаргългыг өсклгьнә чинртә булгьн-бөдүн бөд малиг хәрүлдж, борддж таргълулгьн, багъ наста малиг өсклгьн болджана. Зугл колхозмудар джил болгън кесг сай тугълмуд болн багъ наста мал алднә. Кемрджән эн малиг күс-дундур—хойр нас күртинь өсккәд-сән чинәтәгъяр орулдж өгкхлә, орн-нутг дала әд тоота үкрә мах невр авх бәәсн. Колхозмуд колхозникудас тугълмуд, бүрүс хулддж авад, государствд орулдж өгхин төлә бордсн туста болхмн. Государствд энци мал хулдг керг уга дамшлгә нег мөслгч ноолда келгь зарлх кергтә.

Мах гаргългына төриг күцлгьгъяр хагълхд, хурдар өсдг, махна үкр мал өсклгьн ик нилчән халдахмн, эн бөдән чинртә, кимд мах өгнә. Терүнә төлә, бәәх совхозмудин көдлмшнә ясрулад, махна малин шин совхозмуд бүрдәхмн, буудян совхозмудар бас махна малта ферме бүрдәхлә тенд бәәх малин хотиг күцц олзлх аргъ өгх. Махна олд зүсн тохмта малта совхозмудин тоог икдүлсн туста болхмн. Түрүн болдж Казахстан болн махна мал өскхд сән гисн таалга бәәдлгә-теерни наадк райодин тускар эн келгддженә.

Үкрә мах гаргългыг икдүлхин төлә ноолхларн, терүнләрн хамдн, өдгә цагт орн-нутгин махна көрнхиг хурдар өскхд гаха өсклгь, шову өсклгь делгрүллгьн, минигъяр болхла нам, чиндгь чигн өсклгьн ик нилчтә болхиг бидн самх зөвтәвдн. Чиндгьнә махиг кергилгьнә багъ болна тух саалгч чиндгь өсклгьнд хартгьд йовдл бәәнә. Тийм халәдиг бурушах кергтә. Кемрджән чиндгьнә махиг сәәнәр белдкхлә, эн әмтин сән гисн хөбнә махна, эс гидж тугълн махна әдл әмтәхн болхмн. Чиндгьнә махн тахан махнас дор болх биш, нам деер болм бәәлгә. Тийгкәд тегәд чиндгьнә үнтә арс өгнә. Чиндгь өсклгьн алык халхари болв чигн олзта.

Ирх цолан джилд колхозмуд болн совхозмуд гахан мах гаргългыг 3—3,5 сай тона өсккәх зөвтә. Эн төриг сәәнәр күцәхин төлә, келдх ик көдлмш бәәнә. Хамгин түрүн болдж-кичкүлхн төлә бәрдг тахасиг сәәнәр олзлдж, бас тер мет шинлн кичкүлхн төлә эс бәрдг тахасиг бас кичкүлүлдж, гахан тоог олдулхмн, бордгьнә болзгьнә хасхмн, борддјах гахасиг тавн-зургъан сара наста цагпнь, әмдәр 80—90 килограмм татдг болчкхлань, бордгьнәс махнд өдлгит зокал болгъд батлхмн, гахан тохмас сольдулгь өргәр кедг болгъхмн. Мал өсклгь делгрүллгьнә әмтин эрки чинртә төрмүдин негнь, нег үлү долан джилин түрүн джилмүдт—гаха бордгьг күч-көлснә багъ гарутагъяр, өргәр делгрүлдж бүрдәлгьн болджана. Колхозмуд болн совхозмуд гахан мах икәр гаргъдј авхларн, цаарандж джилмүдтнә үкрә мах гаргългыг икәр өскхин төлә бөдүн малан хадгьлдж, өскдј чадцахамн.

Сүл джилмүдт колхозмудар болн совхозмудар шин, прогрессивн янз йилгьддј токтагддјана, эн бүкл райодт болн областсн такагъас эдл-уш гаргъдј авхд зөвәр ик күцврмүд бәрдж чадх аргъ учраджана. Тө-

тәвн джилдән инкубац кегъәд, тахан тууджмлмуд махнд өсклгь бүрдәхин тускар, нугъсд, индейск болн галуд олар өскхин тускар келгддженә.

Болсн бийнь, колхозмудин болн совхозмудин икнәкөн шову өсклгьг хашнъгар келдженә. Терүнә ашар, мах белдлгьнә цуг тоод шовуна махна удельн хувәврн дегд багъ кевтән үлдә бәәнә. Тер хоорнд, шову өсклгьнә нилчәр орн-нутгин махна көрнхиг ахр болзгин дунд зөвәр өскдј болхмн. Улгүрнь, уецдг шовудиг авад халәлти. Усн токтдг газр бәәхлә, әнүг альд болвчн өскдј болхмн. Энүнә төлә нег үлү сән таал РСФСР-н центральн болн деед-ар үзгин зонд, Белорусд, Прибалтид, Сибирт, әмнә газртн олд нуурмуд бәәх Казахстан болн нань чигн райодт бәәнә. Улгүрнь, тенгьс көвән райодар колхозмуд болн совхозмуд нугъс олар өскдј чадхмн. Калининск областсн усн токтдг бәәрн олд бәәнә. Тер уснд нугъсд сәәнәр өскәд, балгьсна әмтисиг шовуна махар тетлж болхмн. Терүнә төлә сән таалта орм—усн икәр хадгьлгьдг—12 миньгь гар гектар газр эзджәх Мөөкөөск тенгьс болджана. Эн уснас 5—6 миньгьшаху гектаринь нугъс өскд олзлдж болхмн. Облестин организацин тоолврар болхла, Калининск областин колхозмуд, совхозмуд болн подсобн эдл-ахус дашук джилмүдт 15—20 сай шаху нугъс джил болгън бордд, нугъсна 30—40 миньгьн тонн мах государствд орулдж өгч чадхмн. 1958 джилд болхла, Калининск область цуг зүсн малин махиг, әмд чиньүрәр, зугл 52-хн миньгьн тонн государствд хулдхмн.

Орн-нутгин усн багъар токтдг ормсәр джил болгън 250—300 сай нугъс өскдј болхмн гилж тоолгдв, нугъсна 400 миньгь гар тонн мах авх аргъ эн учрахмн.

Америкн Соединенн Штатсн дамшлгиг өргәр олзлх кергтә, тенд сүл цагт мах гаргългыг элвджүлхләрн, нургълдј илгдј кенә: шинлнүдүсн фабрикт, махнд өгх тахан тууджмлмуд өскдј бордн, амр болн кимд тосхлге кегъәд, күч-көле багъар гаргъад, төгәлн джилдән шовуна мах тегшәр гаргъна.

Ик балгьсд өргнд шовуна фабрикс гаргълх кергтә, колхозмудар болн совхозмудар, кимд продукц өгдг, шову өскдг шинлнүдүлгдсн ик-ик ферме бүрдәхмн. Эн төр олзтань ил. Шинлнүдүлгдсн ик эдл-аху, зокал мел, зөвәр кимд продукц өгнә. Саратовск областин «Красный Кут» совхоз өнглгдг 20 миньгь гар таката, өнглгдг така болгънас 209 өндг авб, арвн өндгнә бийиннь үнн 2 арслн 94 деншг болв. Тер областин «Озинский» совхоз болхла цуг бийнь 850 така бәәнә, арвн өндгнә бийиннь үнн 14 арслн 50 деншг болна.

Советск Союзин зарм райодар, нег үлү промышленность-ик делгрнцгьү газрмудар, үлгүрнь, Свердловск областсн, малас гард эдл-уш кергилгьн нургълдј орн-нутгин талдан райодас зөбдј авч ирсәр теткднә. Эврәнн гаргъд хот-хоолар теткдлгьнә процент зөвәр багъ кевтән үлдә. Тийм райодиг эврән бийсн гаргъдг малин шим-шүүсәр тетклгьг икәр бөдлүлдж, бәәх аргъан улм күцчәр олзлхин тускар тоолх кергтә.

Контролын тоод, 1965 джилд үс гаргългыг 100-105 сай тоннд күргхәр темдлгддженә. Малин үснә шимиг бөдлүлхд бәәх көрнхиг бидн дегд татгар олзлджанәвдн. Колхозмудин 20 процент шахунь дундлад үкр болгънас 1300 килограмм үс саадж авдг бәәдллә эвцдј болшголм. Кемрджән малин үснә шимәр хоцрдж йовх болн дундин колхозмудар үкр болгънас үс саадж авдгьг адг-ядхдан 2-2,5 миньгьн килограммд күрглж бөдлүлхә, эн кесг сай тонн невр үс өгч чадхмн. Ус саадж авдгьг өсклгьн эрки чинртә мөн. Болв терүнләрн хамдан, үснә шим бөдлүллгьнд оньг өггдх зөвтә. Литр үснә төлә ноолден деерән, бас терүнд бәәх шимн бөдән болгъхин төлә ноолдх кергтә.

1965 джил бидн ядхдан 540 миньгьн тонн ноос, эс гидж 1957 джилинәс 1,9 холван икәр белдх зөвтәвдн. Терүнә төлә Казахстан, Киргизд, Дунд Азийн наадк республиксәр, Деед болн нег үлү Дорд Сибирт, Северн Кавказд, Поволжд, Бурятск АССР-д мал хәрүлх олдн сай тектар бәәрн бәәх газрмудт хө өсклгьг хурдар бөдлүлх кергтә.

Цуг зүсн малиг цааранднь өсклгьн негиг йилгьгч чинртә болджахиг нег үлү хурдар темдлх кергтә. Кесг областсын колхозмуд болн совхозмуд, үлгүрнь, үкр болгънас саадж авдг үсиг икдүлснә нилчәр цуг үснә гүртм гарциг ода күртл өскә билә. Малин шим-шүүсиг бөдлүллгьнә төлә бәәх аргъг цааранднь чигн ардн өрдж бидн олзлх кергтәвдн. Болсн бийнь, ода бәәх бәәдлд, малин тоог, нег үлү үкрмүдиг өсклгьн ах чинртә болджана. Терүг угагъяр, мах болн үс (Цааранднь 3-ч халхд).

Ўр Н. С. Хрущевин докладин царандкнъ

Товарн эдл-уш гаргългъи уш икар царандн бод-
лълх шин, чинртӓ тӓрмӓд долан джилн зуан проект
совхозмудин ѓмн тавдджӓнӓ. 1957 джилнӓр болхла,
селӓнӓ эдл-ахун голлгч эдл-уш государствд совхозму-
дин худлгълн 1965 джил 2—2,5 холван ѓсхмн, шик-
рин свеклар — 4 холван шаху ѓсхмн. Тиигхларн, бал-
гъсдиг болн промышленн центрмудиг тасрхан угагъар
бодницгар болн темсӓр теткх онц тӓр совхозмудт тавгд-
джӓнӓ. Ирх долан джилн чилгчӓр совхозмуд улм икар
товарн эдл-уш гаргъдж, орулдж ѓдг болхмн, социа-
листическ селӓнӓ эдл-ахун делгрлтд теднӓ нилчн ѓсх-
мн. Энӓнӓ тускар контрольн тоод темдгдгсн, совхоз-
мудар эдл-уш гаргългъи икдӓлх гол тӓрмӓд келджӓ-
нӓ. Селӓнӓ эдл-ахун эдл-уш орн-нутгт белдгнӓ цуг
кемджӓнд совхозмудин эдл-ушин удельн чинрн 1965
джил иим болхмн: буудягъар — 40 шаху процент,
махар — 32, усӓр — 26 процент болн ноосар —
гурвна кесн нег хӓв шаху.

Эн программиг кӓцӓлгън, совхозмудин кӓдлмш улм
ѓдӓн кемджӓнд ѓдлӓлгхиг некджӓнӓ. Юмна тӓрӓнд,
цуг совхозмудин кӓдлӓчрин оньгинь арвддж, кинӓнӓр
эдлх тӓрмӓдт, кӓч-кӓлснӓ гарцинь ѓдлӓлхд, эдл-ушин
ӓнинь, нег ӓлӓ малин эдл-ушин ӓнинь цуг эв-аргъар
килврӓлхӓр зӓрӓлдж, совхозн производствин цуг
ӓнгъсн орута болдгар кех кергтӓ.

Эн тӓр тӓрӓн нӓӓрт тавгддгн учрта, юнъгад гих-
лӓ, малас гардг эдл-ушин ӓнинь совхозмудар ода бийн
йир ѓдӓн бӓӓгтӓ.

Совхозмудин гаргъдг, селӓнӓ эдл-ахун эдл-ушин
ӓнинь ягъдж килврӓлхмб? Голлгчн — селӓнӓ эдл-
ахун цуг культурмудин ургъцинь ѓдлӓлгън, малин
доогъинь болн теднӓс гардг эдл-ушин икдӓлгън
болджана. Малас гардг эдл-ушин ӓнинь структурн
ик удельн чинр хот-хол эзлнӓ. Тер тӓлӓд, ургъцинь
ѓдлӓлӓд, хот-хоолин производствиг килврӓлгън —
махна болн ӓснӓ ӓнинь килврӓлгънӓ йилгъчн. Иим
нег ончта ӓлӓр келиӓв. Эн джил Запорожск областн
«Перемога» совхоз селӓнӓ эдл-ахун 100 гектар газрин
агъуд ӓс гаргългъан 433 центнер, мах гаргългъан —
53 центнер кӓргв. Тиигхларн, литр ӓснӓ ӓнинь 66 ден-
шиг, областн совхозмудар — 87 деншиг болн Украинӓ
совхозмудар бӓкдӓн — 1 арслн 08 деншиг болв. ӓснӓ
ӓнд иим ик йилгъӓр гардг, юмна тӓрӓнд «Перемога»
совхоз бийӓн эврӓнн килвр хот-хоолар, нургълдж
ӓрднн - шишӓгъар теткхн учр болджана. Элвг, эврӓ
хот-хол, нӓӓрт йовх совхозмудт гаха бордлгъиг чикӓр
кехд, тасрхан угагъар борддж, болзгинь хасх эв-аргъ
ѓгнӓ. Малас гардг эдл-ушин ӓнинь килврӓлгънӓ тӓ-
лжӓрн эн болджана.

Совхозмудар, кӓдлмшчрин кӓч-кӓлснӓ джалвинь,
ѓдл - ушин кемджӓнӓс болн чинрӓс иштӓ, терӓнӓ ӓн-
инь хӓлӓдж ѓдг, тиим материалн урмд ѓргӓр олзлх ке-
ргтӓ.

Совхозмудин царандк делгрлтн, эдл-ахун ӓнгъсиг
чикӓр ирлӓлгъдж, совхозн производствд шишлнӓдӓл-
лгъ ѓргӓр орулгълхиг некджӓнӓ. Кесг совхозмуд нег
вӓсн эдл-уш гаргългън кергт, наадк ӓнгъсинь ѓргдӓлгъ
уга, невр эдл-уш авх эврӓнн аргъан муугъар олзлад,
дегд икар шишлнӓдӓлгънд авлгдӓд йовсн нег цагт
хаджгър болдж тоолгдла. Кесг совхозмуд эн дуту-дун-
диг сӓӓнӓр чиклӓд, чикар ӓнгъсин делгрлтнн теткӓд,
100 гектар газрин агъу болгънас селӓнӓ эдл-ахун эдл-
уш гаргългъан зӓвӓр икдӓлв.

Болв, зӓрм совхозмудар аюдан, эсв уга нег авцта-
гъар, тодрха бӓӓдл болн экономическ кергтӓ йилгъврнн
тоолл уга невр ӓнгъс бӓрдӓгддж. Келхд, Узбекск ССР-н
«Кзыл-Ча» гидг, хӓ ѓсдкд, 100 шаху мингън кара-
кульск хӓбтӓ совхоз, тӓмр хаалгъас хойр зун километр
бӓӓсн бийн, гаха болн шову эклӓд ѓсдкд. Тер хоорнд
теднӓ бийсинн концентрированн хот эн эдл-ахунд ку-
ргъдгн кӓрл уга бӓӓв. Тегӓд, 1957 джил гахан ѓслд
нег килограмм ӓнинь эн совхозд гуч гар арслн болв.

Иим хаджгъриг чиклх кергтӓ. Эдл-ахун аюн болн те-
рӓнӓ онц ӓнгъсин делгрлтн эн района тодрха ончла ир-
лӓд зӓвтӓ, тиигхларн, терӓнӓ газр-усна болн экономи-
ческ бӓӓдлгг эдлгънӓ олзинь тоолх кергтӓ.

Орн-нутгт сортн сӓн ӓк гаргългънд болн тохмта мал
ѓсдлгънд совхозмуд нӓӓрт йовх зӓвтӓ. Тер тӓлӓд, ӓк
белдг болн тохм ясрулдг совхозмудиг ӓрк бийш олар
бӓрдӓгдӓд, тедн орн-нутгин колхозмуд болн совхозму-
дин, сортн сӓн ӓк болн ѓдӓн чинртӓ, тохмта мал керг-
лдг, улм ѓсдкӓх некринь ик зуудн теткългъ учрах ке-
ргтӓ.

ӓдгӓ цагт совхозмудин кӓдлмшчр болн церглӓчр
бийинн мал бӓрдг болн гер эргндӓн хӓвӓвр зӓвӓр ик
газрта болдг тӓриг онц келх кергтӓ.

Ода, совхозмуд батрад, селӓнӓ эдл-ахун агъуг сӓӓнӓр
олзлад, эврӓнн кӓдлӓчрин болн ѓрк-бӓлн селӓнӓ эдл-
ахун эдл-уш кергдг некринь теткдж чадх эв-аргъла

болсн учрар, бийсн гер эргндӓн хӓвӓвр ик-ик газрта
болн малт болсн совхозн производствин царандк дел-
грлтн хаалгъд ик саалт болджана. 1958 джилн ян-
варин 1-д совхозмудин кӓдлӓчирт 1 сай 700 мингън
ӓрк бӓӓлӓ. Терӓнӓс нань 1 сай 100 мингъг гар гаха,
3 сай 500 мингън хӓн, яман бӓӓлӓ. Тер малмуд сов-
хозин хот-хоолар бӓӓхн нуувр биш, тер учрар, олна
мал ѓсдкх болн орн-нутгт, олна-ӓмтнд невр мах, ӓс гар-
гъдж ѓсх эв-аргъ багърна. Болв, тӓр ганчнн энӓнд чи-
гн биш.

Селӓнӓ эдл-ахун кӓдлмшин чинртӓ цагт, кесг сов-
хозмуд кӓдлмшч чидлӓр дутад бӓӓсн бийн, кӓдлмш
кедж чадх улсин ик зунь эврӓнн мал-герт багъ гарцта
кӓдлмш кенӓ, терн совхозн производствд харшлн.

Эн тоотиг тоолад, нӓӓрт йовх совхозмудин кӓдлмш-
чр болн церглӓчр, эврӓнн малн совхозмудт худлхин
тускар чикӓр тӓр тавджӓнӓ. Эн кергиг сӓӓнӓр шиндлӓд
дӓнӓнх кергтӓ болджах бӓӓдлтӓ. Дӓсӓлӓд, хойр-гурвн
джилн эргд, эврӓнн кӓдлмшчрӓс болн церглӓчрӓс
совхозмуд малин худлдж авх зӓвтӓ. Энд, тер малн
сӓӓнӓр асргддж хӓлӓгдӓд, кӓч-кӓлснӓ багъ гарутагъар,
урджасн ӓлӓ эдл-уш ѓсх. Тер цагт эврӓнн мал-гер ѓс-
хӓр ӓрк биш седдгн уурх, совхозд олсн джалварн
ѓрк-бӓл болгъна олз-орунь икдх.

Кӓдлмшчрн, церглӓчрн болн теднӓ ѓрк-бӓлнн
общественн производствд шунмгъагъар орулгълхн кергт,
цуг совхозмудар бичкдӓдин ясл болн садмуд, хот кедг
сӓн гермуд сесӓд, терӓнн совхозин кӓдлмшчр болн
теднӓ ѓрк-бӓлнн хот уугъад, хотиг герӓрн авч чадхиг,
тер мет энд ӓснӓ болн махна хот-хол худлдж авхиг те-
ткх кергтӓ. Тиигхларн, хот-хоолин амтн сӓн, ӓнинь кил-
вр, гертӓн кесн дорхн теид хот уусн олзта болдгар
кех кергтӓ. Эн тоот гертӓн кедг, багъ гарцта кӓдлмшӓс
кӓӓд улсиг сулдххмн. Тер цагт кӓӓд улс совхозн про-
изводствд шунмгъагъар орлх, амрхд, эврӓнн куль-
турн кемджӓгъан ѓдлӓлх сургъул сурхд болн олна
джиргъл бӓӓдлд орлх теднӓ сул цагн ик болх.

V. Машинн-тракторн станцин бӓрдӓмдж оньгдарулгън болн селӓнӓ эдл-ахун царандн механизировать келгънӓ тӓрмӓд

Уӓрмӓд! Социалистическ индустри болн кӓдлмшч
классин шунмгъа дӓнӓгъар тӓшг кегъӓд, мана партъ, се-
лӓнӓ эдл-ахун материалн-техническ кӓрнӓгиг улм
батлхин тӓлӓ ӓвртӓ ик кӓдлмш бӓрдӓв. Сӓл тавн джилн
эргд селӓнӓ эдл-ахун мехачизацд, тӓӓнӓ производст-
вени гермуд болн талдан гермуд барлгънд, мана госу-
дарств 97 миллиард гар арсанг гаргъв, эс гидж урдк
тавн джилд бӓӓснӓс 2,5 шаху холван ик, энн дакад
хойрдгч, гурвдгч, дӓрвдгч тавад джилмудин болн тав-
дгч тавн джилн гурвн джилн цугтадн дорхн 50
процент ик. Энӓн деер колхозмуд бийсн техник худлдж
авхд болн росхлтин халхд 103 миллиард арслн гаргъв,
урдк тавн джилд 44 миллиард арслн гаргъсн бӓӓсн.

Давсн тавн джилд селӓнӓ эдл-ахун энергетическ чи-
длн кӓс-дундур холван икдв. Ода мана социалистическ
селӓнӓ эдл-ахун бийинн теткврт 1 сай 700 мингън
трактормудта, 15 чидлӓр тоолхла, ачлгъна 700 мингъ
шаху автомобильт, буудан 500 мингън комбайнн, си-
лос хурадг 120 мингън комбайнн, тӓн деерӓн, селӓнӓ
эдл-ахун талдан кесг сай машин болн зер-зевтӓ. Селӓнӓ
эдл-ахун ѓдгӓ цагин машинӓ техникӓр асесн — колхоз-
никудин болн совхозмудин кӓдлмшчрин кӓдлмш гииг-
рӓлв, тӓӓнӓ производительностинь ѓдлӓлв.

Болв ганчнн техникн тоогъарн ѓслгънд — керг ду-
сддж бӓӓхш. Мана кӓдлмшчр, инженермуд, конструк-
тормуд шин, улм сӓн чинртӓ машин кедж гаргългъндан
зӓвӓр ик кӓцвртӓ болцкав. Тракторн паркин структурт
олн-зӓсн кӓдлмш кӓцӓдг, тӓгӓтӓ трактормудин тонь ѓсв.
ӓдгӓ цагт трактормуд зуг дизельн мотормудтагъар кед-
дж бӓӓдхӓнӓ, чирдг зер-зев кӓдлгхн тӓлӓ гидравли-
ческ системӓр теткдджӓнӓ.

Селӓнӓ эдл-ахун техникн чинрн оньгдарсна тускар
цӓн ӓлӓр келнӓв. «Универсал» трактор сольдж, шин
гарчах дизельн трактор «ДТ — 28» кӓчнӓ нег кемджӓн-
дӓн 35 процентд гиигн болсн деерӓн, гурвн холван хур-
дар йовна. Шин трактор 1 гектар газр хагълхд гаргъдг
горючин ӓнинь «Универсал» тракторин гаргъдгас хойр
холван багъ. Трактор, дӓӓдлгдг зер-зевтӓ кӓдлхин
тӓлӓ кегдсн, электрическ запуска, регулировать кедг
колята, производительностӓн икдӓлх болн тракторис-
тин кӓдлмш гиигрӓлх шин аргъта.

Ода мана промышленность эврӓн йовдг шин «СК — 3»
гидг комбайн гаргъджана, эн чирдгдг комбайнас нег
тонн гиигн, тавн кӓӓнӓ орчд негхн кӓн зална, тӓн деер-
ӓн, энӓнӓ производительность 25 процент ѓдӓн. Эн
комбайнар ургъц хуралгъна кӓдлмшин ӓнинь, хуучн,
чирӓлдг комбайн олзласнӓс, хойр холван шаху багъ.

Тиим тӓр кӓцӓлгън, совхозмудар кӓч-кӓлснӓ гар-
цинь ѓдлӓлхӓр урмдулх, юнъгад гихлӓ, кӓч-кӓлснӓ
гарц ѓдӓн болх дутм совхозмудар селӓнӓ эдл-ахун
эдл-ушин ӓнинь дора болдг, тиим учрар совхозмудин
хот кедг гермудт хот-хоолин, махна болн ӓснӓ продукт-
син ӓнинь килвр болх. Тегӓд, энӓнд бӓкл орн-нутгин
болн тер мет совхозмудин кӓдлмшчрин. кенӓнн болв
чигн олз бӓӓнӓ.

Совхозмудин кӓдлмшчрниг темсӓр болн бодницгар не-
кврнн теткългънӓ тускар цӓн ӓг келсв. Кӓдлмшчрниг
темсӓр болн бодницгар некринь кевтн теткълӓрн, олна
хот-хоолла ӓдл льготн эклӓр, оньгданар келхлӓ эврӓ
ӓнӓрн худлх, зуг тернн государствени амтнд худлгъ
ӓнас ӓнтӓ болх зӓв уга. Тер цагт кӓдлмшчирт ода бӓӓх,
гер шидрк ик хӓвӓвр газр керг уга болх. Мах болн нань
чигн эдл-уш худлхларн, кӓдлмшчрин болн теднӓ ѓрк-
бӓлнн лавта некринь тоолх кергтӓ, зӓрм хар ухата ӓл-
бӓлн арсн кехдн: совхозд килвр ӓнӓр хот-хол худлдж
авчкӓд, ѓдӓн ӓнӓр базрт худлад, арсмас олз ӓзхӓр сед-
дгнн эв-аргъ ѓсхмн биш.

1959—1965 джилмудин контрольн тоод темдгдгсн,
джалвин диг-дарана эвинь олад, бичкн джалв авлг кӓд-
лмшчрин болн церглӓчрин джалвинн кемджӓгъинь
ѓдлӓлсн, совхозмудин кӓдлӓчрин материалн бӓӓдл-
джиргълнн ясрулх эв-аргъ ѓсх.

Социалистическ селӓнӓ эдл-ахун ик-ик производст-
виг чикӓр заллгъна ӓлӓр болмар совхозмуд царандн
чигн кергдг, газриг болн техникиг сӓӓнӓр олзлх, кӓч-
кӓлснӓ гарциг тасрхан угагъар ѓсдкх, эдл-ушин ӓнинь
килврӓлх ноолдандн колхозмудт ӓлӓр болх зӓвтӓ.

Эврӓнн зерглӓнд 4 сай шаху кӓӓтӓ совхозмудин кӓ-
длӓчрин коллектив, мана социалистическ Тӓрекнӓ кӓч-
кӓлсчир дунд ӓзмдгӓт орм эзджӓнӓ. Ирх долан джи.
селӓнӓ эдл-ахун ѓмн тавгдджӓх тӓрмӓдиг кӓцӓлгънд,
эврӓнн шунлтта кӓч-кӓлсӓрн совхозмудин кӓдлӓчр-
тедгтӓ невр ѓсдгнн магълад керг уга.

Сӓл джилмудт чирӓлдг зер-зевмуд, сӓӓнӓр кӓдлг бо-
лн келгъндн багъ тӓмр ордг, дӓӓдлгдг зер-зевӓр соль-
джана. Болв ода деерӓн дӓӓдлгдг зер-зев багъар кегд-
джӓнӓ гидж темдлх кергтӓ.

Селӓнӓ эдл-ахун шин техникӓр акселгън, селӓнӓ эдл-
ахун производствд пропашиной культурмудиг дӓрвдлж-
лӓлдж-ӓӓрлӓлдж тӓрлгъ болн суулгългъиг ик ѓргӓр ке-
лгъ болн тӓрӓ хадлгъ болн цоклгъиг онц-онцдн кех
эв-аргъ ѓв.

Селӓнӓ эдл-ахун шин техник гаргългъарн, мана кон-
структормуд, инженермуд боли механизатормуд ода кол-
хозмудт болн совхозмудт бӓӓх машинд оньгдарулхн
эргъ хӓӓх ухагъан мартх зӓв уга. Машинд олзлгъ ясрул-
хд болн кӓдлмшин производительность ѓдлӓлхд энӓнд ик
кӓрнн бӓӓнӓ. Чирдгдг «С—6» комбайнсиг оньгдарулдж,
эврӓн йовдг келгъӓр ода деерӓн кегдӓлх кӓдлмш ӓл-
гӓр болдж гархмн. Тиим оньгдарулгъ кеснӓ хӓбн, кол-
хозмуд боли совхозмуд ѓмкӓлн сӓӓнӓр комбайнсн олз-
лдж чадхмн, ургъц хуралгъна болзгинь ахрдулад, кесг
олн трактормуд. зябь болн кар пар хагълхд гаргъдж
чадхмн.

Заводмуд кедж гаргъджах машиндин конструкцинь
ясрулдж, запасной ӓнгъс гидж сӓн узлмуд кедж гар-
гъдж болн тӓрмӓд ухахмн.

Трактормудт болн селӓнӓ эдл-ахун машиндин запас-
ной ӓнгъс гаргългъ икдӓлӓд, 1959 джилӓс авн тедниг
то-диг угагъар сулдн худлгд болгълхмн.

Селӓнӓ эдл-ахун машинд тохлгъна промышленностин
кӓдлмшчрн, конструктормуд му бишӓр кӓдлхӓв. Селӓнӓ
эдл-ахун ѓдлӓлгънӓ олна-ӓмтнӓ кергт сӓн тусан кӓргъ-
цхӓв. Болв тиим болсн бийн, селӓнӓ эдл-ахун тӓлӓ
шин машинд гаргългъна кӓдлмш ѓдгӓ цагт керглгдджӓ-
хӓр кегдджӓхш.

ӓлӓр болгъдж, шикрин свекл гаргългъ авад хӓлӓй.
Цуг гардг кӓдлмшинн 40 процент шахунь зуг энӓг
хуралгънд гарна. Колхозмудт боли совхозмудт ик гидгӓр
кергтӓ болджах, свекл хурадг сӓн машиндиг мана кон-
структормуд ода деерӓн кедж гаргъдж чадад уга. Кӓвн
тӓрдж ургългъиг механизировать келгънӓ кӓдлмш тӓӓ-
нас икар хопрдж йовна, тер дотр тӓӓнӓ ургъц хурал-
гън. Кӓвнӓгин зуг хуралгъндн болн тӓӓнд ус ору-
хойр кӓдлмш цуг кегдг кӓдлмшинн 80 процент ша-
хунь гарна.

(Царандин дарук номерт).